

Eesti sõduri määrustik ja vandetekst

a. 1697

1.

1957 a. sügisel avastas dr. med. Henno L e n d e r Stokholmi Kuninglikus raamatukogus seni peaaegu tundmatu¹ eestikeelse trükkteose pealkirjaga »Meye Koige armolisemba Kunninga Soddasäduset kummade Jerrel koick Sodda rachwas peab ellama ninck ennast rascke nuchtluse ninck kahjo eest hoidma», 21 lk. s. a. ja ilma trükikoja mainimiseta. Raamatukese kaust on 6,7 × 16,4 sm, teksti kaust 5,1 × 12,8 sm. Teisel leheküljel leidub vanem käsikirjaline märkus: »Krigs artiklar på Esthniska. Carl XII^s tid. 1697?». Keele ja ortograafia järgi otsustades pole ses aastaarvus kahtlust. Lisaks pealkirjas nimetatud »sõjaseadustele» sisaldab see sõduri tasku kaustas trükis lõpus veel vandevormeli »Juramentum Esthonicum».

See tilluke käsiraamat on meile ajalooliselt sellepolest huvitav, et tunnistab Kaarel XII sõjaväes seevõrra suurel arvul eestlastest sõdurite olemasolu, et neile kaasaskandmiseks emakeelse määrustiku koostamine ja trükisavaldamine osutus vajalikuks. Ja küllap leidus väes mõne võrra ka eesti soost või vähemalt eesti keelt tundvat juhtkondagi, kes võimeline oli nende tekstide lugedaoskust ja tundmist sõduritel kontrollima. Teisalt aga pidagem meeles, et toleaegne reamees ei kuulunud kaugeltki mitte rahva ülemasse, jõukamasse ja haritumasse kihti. Sõjaväe alama meeskonna kombeid ja kõlblelist taset lubavad järeldada tekstis esitatud ähvardused ülivaljude nuhtlustega korra vastu eksimuste (purjusoleku, jutluse ajal õlle ja viina müümise, kindrali teotamise, ohvitseri rusikaga ähvardamise või talle »verehaava tegemise», kindrali ees, kohtus või jumalateenistuse ajal mõõga loata tupest tõmbamise, »naisterahva vägisi häbistamise», »vallaliste persoonide ka hooruse töö tegemise», abielurikkumise, kahe naise pidamise, »tõprakaas õhes pidamise», varguse, oma mundri või relvade pantimise ja koguni »õhe linna sisse ehk välja mitte õigest väravast minemise» jm.) puhul ja nimelt peaaegu alati surmanuhtlusega (»hingelt hukkamine», »armuta suremine», »pea äraraiumine», »mõõgaga hukkamine», »surnuks laskmine») või vähemalt »kadalippu jooksmise» (gattolopi johskma),

¹ Vt. siiski märkust A. W. Hupelil, Nord. Misc. XV 787.

»ratata peale panemise», »kaelarauas seismise» (kaila rauwas saisma) või »puuhobuse rauaga nuhtlemisega».

Tekstid ise on järgmised²:

2.

[Vinjett]

Art. I

EBba Jumjala Teenrit / Noijat ehk sodda rystade lausajat / peawat sodda Wähe sees mitte sallitama erranis hingelt erra huckatama.

2. Kes Jumala Nimmi Teotab / olgo Kainest ehk johbnust pähist / peab illma armuta surrema.

3. Kä Jumala sonna / temma kallist iho / ninck Werre / ehk põha Ristmise erra pilckab / peab illma armota möhkaga erra huckatama.

5. & 6. Kä Jumjala Nimme illma asjata Wannumisse ga / Needmisse / Walle / ehk pettmisse ga pruhkib / ehk ühest nurjatumast Wisist / ehk jomisse sedda teeb / peab sedda möda kui süh on nuchtletut sahma.

13. Kui üx soldat tulleb johbnu palwe jure / ehk kerko sisse / peab temma ühe öh ninck paiwa kaila rauwas saisma.

15. Ei üxkit peab juttluse ajal ollut Wina ehk pallewina mühma / kes sedda teeb / selt saab / kolmas ossa temma kaubast erra rysotut sahma.

25. 27. & 28. Kes öhe Gennerali ehk Feldherra auwo hebbelesse komme kahs teotab / ehk hendast temma wasto panneb / se peab hingelt huckatama.

29. Kes Genneraliit öhe kaizmise Kirja ehk passi rahmato on sahnut / tedda ei pea üzike kinni Wottma / kä aggas sedda teeb / peab surma nucht-luse alla sahma.

34. Kä omma allemba Pähliko Corprali ehk Root-Meistri russikaga ehwerdab / ehk hendast temma wasto panneb / peab hingelt huckatut sahma.

35. Kui keakit omma Pehlikulle Werrehawa teeb / se peab omma hinge kaotama.

36. Ux Soldat peab iggal ajal ninck kaikes paikas omma Pählikut auwus-tama / kes ei sedda teeb / se peab keike piddi nuchtletut sahma.

37. Kä Neide keskude wasto exhib / kumbat awalikult ommat ülles loetut / ninck keikill teeda antut / se peab sedda möda nuchtletut sahma / kui möda sees om ülles Kiriotut.

39. Kes öhe kurjast ninck wihasest mehlest illma Käskmata omma möhka Gennerali ees tuppest Wälja tombab / se peab Kuhs kord gattelopi johskma.

40. Kes omma möhka Wihasest mehlest lippo all wälja tombab ning tahhab se Kahs kachio teha peab hingelt huckatama.

41. 43. Kes omma möhka sehl paikast / kus sodda kohhus ehk Jumjala denistust piddetaxe / kurjast mehlest wälja tombab peab hingelt huckatama.

² Need on dr. jur. A. T a s k a poolt juba avaldatud stensileeritud ajakirjas »Õigus-teaduslik Ajakiri» nr. 2, lkd. 26–30 (a. 1957, nov.). Seal esitatud kaustamõõtmised on antud raamatu enda järgi KB-s ja säärastena tsiteeritud ka siin (allakirjutanul kasutada oleval faksimilil nad paistavad olevat väiksemad).

42. 43. Kui keakit toiselle Werre hawa annab / neis paikas / kus soddakohus piddetaxe / ehk Jummalala sanna kuhlutaxe / se peab ni heste omma hinge / kui illmalicko Warrantuse kaotama.

44. Kes Wahhi liggi wihasest meelest omma möhka Wälja tombab / peab omma hinge Kaotama.

54. Kä Wahhi soimab ehk temma Wasto panneb peab surmatama.

46. Ke ühe Wahhi Mehe pähle leheb / se peab omma hinge ninck wallalisse warandusse kaotama.

47. Kes patrulli ehk Rundi Wasto omma möhk wihasest melest wälja tombab / ehk teeb temmale muh kachio ninck wastuse / peab erra huckatama.

48. Kä päihwal ehk öhl ulize pähl tüllitap / ninck möhka ga Kiwide sisse rayub / peab gottolopi johskma.

50. Kes ei karro thöd tahab teha ninck hennast wasto panneb / peab erra huckatut sahma.

51. Kes Crono thö jure ei tulleb se peab puh hobbose pähle istma / ehk rauda sees seisma ninck Wee ehk leiba kah söhdetut sahma.

54. Kui keakit waino ajal illma asjato [!] tülli teeb / omma Musqveti ehk püssi lachti lassep / se peab hingelt huckatama.

55. Kes wachti ei tulle perrast kui trumb on keinut / se peab puh hobbose rauda ehk wee ninck Leiba kahs nuchtletut sahma.

56. Maggab keakit omma posti pähl / se peab surnux lastut sahma.

57. Leheb kekit omma posti pählt erra enne kui temma sahb erra pästetut ehk endast johbnust johb omma wahhi pähl se peab surnux lasketama.

58. Kui Fregaddrung Lödaxe / sis peab egga üx Soldat omma Compagnie jure tulles / jehb aggas kekit erra / se peab raudas seisma.

60. Kes kange kailasest meelest ommast lippust erra jähb / sis kui Marsi pähle Minnaxe / nink ei taha mitte jälle tulla / se olgo üx ehk ennamb / peawat hingelt nuchtletut sahma.

61. Ei üxkit terwe Soldat peab Marsi pähl omma lippo jurest erra johskma / ei pea kah üxke perrast / kui leer on techtut / sehlt jurest illma passita erra Minnema / kes sedda teeb / peab surmatama.

62. Johxeb kekit omma Compagnie jurest erra / se peab ülles pohtut sahma.

67. Kä ühe soddamise sees keike ehsmelt yrgab paggenema / ehk errajohskma / se peab illma kochto Moistnissime erratappetama päheb temma aggas koggonis erra peab temma kelmis techtama ninck temma warrantus erra risotut sahma.

77. Annab käkit Wainlasille tarkust / ehk temma kahs konneleb / ramathut ehk sannomit leckitab / se samma peab omma heng / auw / ninck keick omma warrantus erra kaotama: Annab aggas kekit wainlaselle Parolli ehk lösanna / se peab illma keike armo surrema.

79. 80. 81. 83. Kes ühe tülli ülles tostab / ehk sedda suggust konnelap / kus üx tülli woip tousta / se samma peab illma armo surmatut sahma.

82. Tapplep kekit öhe toise kahs / se peab gattulopi johskma.

84. Johub kekit toise kah rihdlema ninck kutzub omma Landsmannit henneselle abix / se peab hingel ehk kuida möda süh on / nuchtletut sahma / ninck ke temmale abbix tulleswat / peawat se samma nuchluse sahma.

85. & 86. Ke öhe toise tappab ehk lassep tappada se sahp surrema.

87. Ke öhe toise Noiduse lebbi tappab / Kui se kurgia teggia üx Mehs

om / sis peab temma ratta pähle panthama / on temma aggas üx Naiste rahwas sis peab temma errapalletut sahma öhestückis neide kahs / kumbat se noidust awitanut teha / ehk sinna jure nouw andnut.

88. Ke öhe Naiste rahwat weggisi hewitap / se peab erra huckatama.

90. Kui Wallaliset persohnit toine toise kah horusse thö teggiwat / sihs peab kumbket 40. Marcka hobbe raha Maxma / ninck Kirckio nuchtlyse kannatama.

91. Kui üx Naiseta Mehs öhe abbi Naise kah ehk üx tüddrick öhe Naise Mehe kah se abbi ello rickub / sis peab se laulatamata 40. thalrit / se laulatut aggas 80. thalrit hobbe raha maxma / ehk kahs se Mehs kord gattulopi Johskma / se Naine aggas Witzade kahs nuchtletut sahma.

94. Teggewat Nemma [!] se / suggose hebbe thö neljandel korral / ehk kui Nemmat Mellembat ommat laulatut / sis peawat nemmat mellembat surma nuchtlyse alla sahma.

95. Ke omma liggimise ninck Werri suggulaise kahs horust prukib se sahp erra huckatut sahma.

97. Ke kax Naist öhel ajal wottap / se sahp möhka ga erra huckatamma.

98. Ke öhe Teppra kahs öhes piddap / selt peab päh erra rajotut / ninck perrast tulle kahs ülles palletut sahma.

101. Wottap kekit öhelt toiselt middakit weggise erra / se olgo linna sees ehk allewill / küllas ehk Maa teeh pähl / se samma peab hingelt huckatama.

103. Warrastap kekit ni pallio kui ülle 60. thalrit hobbe raha wehrt on se peab ülles pohtut sahma. Ninda kahs / kä esimesel korral öhest kirkust / ehk öhe weh ehk tulle kachio sees middakit warrastab / olgo se pissut ehk palio / se samma peab hingelt erra huckatama.

105. Kui kekit ommalt Pählikult ehk sähl paigkas kus Wachtu piddetaxe ommalt Kamratild middake warrastap / olgo pissut ehk paljo / se peab surma nuchtlyse kannatama.

106. Löyab kekit öhe asja / se peab omma officeril sedda teeda andma / ke aggas sedda mitte teeb / peab otze kui muh wargusse perrast nuchtletut sahma.

107. Kehs puhd / Jodo raha / ehk muhd middakit weggise wottap / neide keest / ke wahi lebbi keiwat / se peab nuchtletut sahma.

108. Kes Krono rattist / Proviand-hohnest / Arklüst / ehk Rustwanckrist middakit warrastap / olgo ni pissut kui igganes wois olla / se peab surrema.

109. Ux iggalick peab se korteri Kahs rahwul ollema / kumb temmale antaxe / ninck ei pea omma lubba kahs toise korteri henneselle wottma / kes sedda teeb / peab Kui üx ülle annetut tülli teggia nuchtletut sahma.

110. Kes omma Perre mehe ehk Perre Naise löhb toukap ehk temmale muh kochio teep / se peab andix palluma / ehk muido ninda möda kui süh on gattulopi ehk muh nuchtlyse kahs erra nuchtletut sahma.

111. Kes mitte oigest Werrawust öhe linna sisse ehk wälja lähab / se peab surmatud sahma.

115. Kes ommat rihdet ehk oma sodda ristat erra pantip / erra wahetap / erra mühp / erra rickup / ehk erra mengip / se peab esimesel Korral gattulopi johskma / ninck jelle saatma ke aggas kollmandal korral sedda teeb / se peab hingelt huckatama.

126. Ke hennast lassep palkada ehk satada öhe toise Compagnie munstringi

lebbi Keima / se peab esimesel ninck toisel Korral 6. Kord Gattulopi johskma / kollmandal korral aggas möhka ga surmatut sahma.

128. Kes õhelt toiselt Gewehri ehk sodda rysta lainap / ninck tullep neide kahs Munstringie se samma peab esimesel Korral 6. kord toisel korral aggas ühexa kord gattolopi johskma.

139. Kes awwalikult södda rahwa seas raha perrast kissendap / se peab kui üx nuriato tülli tegia erra huckatut sahma.

141. Kä ühe Kurja teggia lassep erra paggenada ehk tedda erra awitap / temma peab se samma nuchtlusega nuchtletut sahma kumba se kurriateggia verdeninut on.

J u r a m e n t u m

Esthonicum

MIInna N. N. toiwutan ninck wannun Jumjala ninck temma põha Evangeliumi Jure / et minna pean ninck tahan minno oige Kunninga ninck Pärris Fürstisz tutta ninck piddada / sedda *üppris Korge Fürsti ninck Isanda | Carel sedda XII. Rotzie Gothi ninck Wendi Rahwa | Kunningas | & c.* Kui üx auvs Soddamees ninck teener trulick ninck Sanna wottlick olla / See ausaliko Kunninga ninck temma Riki tullus otzida / kachio ninck keick kurja errakeelda ninck kända / mis minna woin Sest sammast aicksambald teda anda / ninck Minna tahan kahs / See ausalicko Kunninga Säetut ninck ette loetut Sodda kesckut ninda palio kui Minna Suttan perra ellada / Ja ninda kui ühel trulikull Soldatill hästi Sünnib / See olgo Slahingin tormi Joocksmissen egk mis suckusse asja tallitamissen Minnult Woix tächtud sada see olgo merre egk Mah pähl mind kowast ninck hesti piddada / Minna pean ninck tahan kahs see Ausalicko Kunninga Riki tullus See olgo Wachtü piddamissen egk töö teggimessen egk mis see ollex Mis Minnole kesckitas / wirck ninck ussin olla / Mino üllemball / ninck allemball pählikull tahan Minna Sanna wottlick olla keick mis nemmat See Ausalicko Kunninga tenistussen keskewat nobbedald tahan perra tulla / sest Regimentist / ninck Compagniiist / kumba all Minna ollen pantut / ey taha Minna mitte paggeda / egk Salaja ennast piddada ninck ninda kauwa kui Minna Suttan ninck arendan wastu Piddada / et Minna Sedda keick Kindlast ninck illmakeelmata tahan perra ellada / Sedda toiwutan ninck wannun ninda tottelickult kuj Jummal Mind awitako

Iho nink hinge polest

Amen.

[Vinjett]

3.

Märkusi tekstide keele kohta

Keel siin oluliselt ei ole enam nii arhailine ega vigane kui Stahlil, Gösekenil ja Blumel, aga õigekirjutuses on vaevalt märgata Forselius-Verginius-Hornungi uuendusi, nii kohtame (alles) *ck, ch, th* (*thö* = *töö*), *qv, x, z*; *ä* ja *ü* kõrval *e* ja *y* ning vokaali pikkusmärki *h*.

Juramentumi teksti on meil võimalik võrrelda samaaegse (1697–1700) kahurväelase või sõduri vande (Connestabel oder Soldaten Eyd) tekstiga.³ Meie teksti sõnastus läheb sellest suuresti lahku, keel on mõne võrra ka arhailisem (*toiwutan* – *tootan*, *awitako* – *aittap*).

Murdeliselt on mõlema vastselt avastatud teksti keel ilmselt põhjaeestiline, aga neis leidub üllatavalt ka puht-lõunaeestilisi jooni, mis tohiks id eeldada tol ajal samade tekstide olemasolu ka tartu-võru murdes ja esitada siis mingit nende murrete kompromissi või ärasegamist. Need lõunapoolsed sugemed on järgmised:

eesmelt = esmalt (§ 67), ühel korral *heng* (§ 77, harilikult *hing*), mõnda puhku ainult Juramentumis inessiivi lõpp *-n* (*Slahingin tormi Jooocksmissen egk mis suckusse asja tallitamissen, piddamissen*), harilikumalt (§§ 25, 34 jm.) *hendast*, korraks (§ 84) *henneselle* kõrval (see põhja-eestiline vorm ka Stahlil, Gösekenil, Hornungil ja Uues Testamendis 1715), *johub* = juhtub (§ 84, ka Stahl, Göseken, Blume *johata-*, aga ühel 1697 s. plakatil *juhata-*), *keakit* (§ 35 ja 42–43, millega rinnu ka *keekit* § 54, *kekit* § 58 = keegid), *käkit* (§ 77), gen. pl. *neide* (§§ 37, 87), mis näikse vanemas kirjakeeles puuduvat (ka 1700 a. plakatil *nende*), ühe korra on *on* kõrval ka *om* (§ 87), *paggenema*, *paggenada* (§§ 67, 141), *palletut* = põletatud (§§ 87, 98), *perra* 'järgi' (ainult Jur.), *saisma* (§ 13), *suttan* = suudan (Jur.), *tutta* = tunda (Jur.), *teppra* = tõpra 'looma, veise' (§ 98), *yrgab* 'hakkab' (§ 67, praegu Põhja-Tartumaa ja Mulgimaa sõna, esineb mitmel korral ka Stahlil), ja kahel korral translatiivi lõpuna *-s* (Minna pean ninck tahan kahs . . . Riki *tullus* . . . olla, pean . . . Riki *tullus* oztida, Jur.). Siia võiks ka kuuluda kirderannalgi esinev *üsagi* (vt. allap!).

Üldiselt Tartumaa poole viitab nüüd juba haruldane, vananenud *ratt*, *-i* (§ 108: Kes Krono *rattist* / Proviand-hohnest / Arkliüst / ehk Rustwanckrist middakit warrastap . . .), mis ka kujul *ratis* esines veel hiljuti kesk- ja kagu-poolsel Tartumaal (Maarja-Magdaleena, Kodavere, (? Äksi, ? Võnnu) 'aida' tähenduses: riide r. ja rasva r., ka A. Haaval: ise makkame ära riha-all ja rattin (»Väikesed pildid Eestist» 3). Selle sõna levik on aga varemalt olnud kindlasti laialdasem, sest sõna esines hiljakult ka Saaremaal kujul *ratt*, *-i* ehk *rätt*, *-i* tähenduses 'väike hoone, vilets majake' (Valjala *aida ratt*, *öue on rattisi täis*, ka Kärle), 'kamber' (Kaarma, Püha), 'lagunenud, katuseta hoone' (Anseküla, Valjala) või 'ulualune, kuur' (Mustjala)⁴ ja seda tunneb ka vadja keel (*ratis* ehk *ratiz* 'vaja, ait') ja liivi keel (Sal. *ratf*, Kuram. *raī* gen. *ratfō* 'stall').

Kuid ka põhjaeesti keele piirides tabab siin pilk mõningat murdelist, nimelt

³ Vt. allakirjutanu »Vali keesti kirjakeele vanemaid mälestis a. 1524–1739» nr. 120, lk. 269–70.

⁴ Vt. selle kohta: G. R ä n k, Saaremaa taluehitised I 322–3.

soomepärasest Kirde-Eesti randadelt. Relatiivse pronoomeni *kes* ehk *kehs* (§§ 2, 39, 40, 41, 107 jne.) kõrval tarvitatakse ka *kä* ehk *ke* (§§ 3, 29, 37, 46, 67 jm.), nagu see harilik kõigile muilegi XVI (Wanr.-Köll), XVII ja XVIII alguse (viimselt vist Uus Test., sest Piiblis juba esineb ainuliselt *kes*) teostele ja mida tänapäev ei kuule enam mujal kui Viru-Nigulas, Lüganuses ja Jõhvis (lõuna-eestis siiski ka Koivas). Tekstis tavalisem näikse olevat kogu vanemale kirjakeelele omane ja nüüdsel ajal Hiiu, Saaremaa, peaaegu kõige põhjaranniku ja Saarde murrakute *keick* = *keik* (§§ 36, 37, 67, 77, ka Jur.), aga tiitlis kahel korral on ka *koick*, *koige*, mida praegu kohtab vaid mõnes Vaivara külas, ja ühelainsal korral meie kirjakeele traditsioonile hoopis võõras *kaik*: *kaikes paikas* (§ 36), nagu nüüd veel kuulukse Kuusalu neemedel ja Haljala, Viru-Nigula ja Kirde-Vaivara rannakülades. Vorm *ollut* = *olnud* (§ 15) on praegu tuntud ainult Viru-Nigulas, Kursis ja Viljandi kihelkonnas. Meie tekstides vastu ootust ei leidu mitte vanemale kirjakeelele üldomast ja nüüdki Harju ja Viru randadel kõneldud *sana* = sõna, vaid tänapäev üksnes Vaivaras kohatavat *sona*: *sonna* (§ 3). Esineb kirderannaliselt *toiselle* (§ 42), *toise* (§ 82) nagu varemalt Mülleril, kuna hilisem, kaasaegne pruuk on *töine* (Stahl, Göseken, Blume) või *teine* (Hornung, plakat a. 1697). Tarvitusel on ka nüüd haruldane, vananenud *üsigi* 'mitte sugugi, iganes, iialgi': tedda ei pea *üzike* kinni Wottma (§ 29), mis praegu allakirjutanul tuntud üksnes Ihasalu neemelt Jõelähtme ja Kuusalu piirimail (*juakse nii ruttu ku üsagi* ehk ? *üsigi jouad, olgu missugune üsagi, tie mis üsagi tahad, ei osand üsagi*) või Lõuna-Pärnumaalt (*es kõnele ega lüüguta üsigi* ehk *üsi*) või Rāpinast, Setust ja Koivast (leivu murrakust) (*üski, üske*), ja mida ka Wiedemann tunneb kujul *üsigi* (Kagu-Eesti) ehk *üsagi* (*ei ü.* 'gar nichts, nicht das Geringste, nicht im Geringsten'); see sõna on tuntud ka rahvalauludest (*vahest ei üsagi touse*, VK III, nr. 241, 17) ja esineb paaril korral Schüdlöffelil: Ei ma teadnud üssagi mis seal sees olli (PP 20), Mitmed ei woinud koggoni (üssagi) leppida teisega (K 114). — Ilmne soomepärasus on muidugi *pallewina* mühma = põletatud viina müüma (§ 15) (Wiedemannil Kagu-Eestist *palotus-viin* 'Leucht spiritus'), kui seda mitte lugeda *pallew wina* = palev, põlev-viina.

On ka keelendeid, mis nagu viitaksid kaugemaise läänemurrakuisse. Nii kõigepealt *arendan* vastu Piddada 'suudan, julgen vastu pidada' (Jur., lk. 21), mida praegusajal tuntakse ainult Hiius. Ometi on see sõna varemalt olnud ilmselt Põhja-Eestis palju avarama levikuga, sest seda tarvitavad kõik tähtsamad XVII saj. ja XVIII saj. alguse autorid ja teosed nagu Müller, Stahl, Göseken, Blume, Hornung, Uus Testament a. 1715 ja Piibel a. 1739. Ka allakirjutanule nüüdses rahvakeeles vaid Põidest ja Tõstamaalt tuttav *jälle* tulla (§ 60) on tol ajal olnud küllap laialdasemalt tarvitusel. Sama võiks lausuda ka *kerko* sisse 'kiriku sisse, kirikusse' (§ 13) kohta, mis sõna *kerk* gen.

kergu kujul on tänapäev käibel ainult Saaremaal ja *ketk* kujul Lõuna-Tartumaal ja Võrumaal (tavaliselt kogu vanemas kirjakeeles *kirk*: Müller, Stahl, Göseken, U. Test. *kirck*, *kirk*, aga 1697 s. plakat ja 1739 a. Piibel *kirik*, *kirrik*). Selle teisend *kirckio* (§ 90) on muidugi sveditsism, vrd. vana-rootsi *kyrkia*, *kirchia*.

Pisut haruldasema tähenduse tõttu võiks meie tekstidest lõpuks esile tõsta kahte sõna: *karro* thöd teha (§ 50), lugeda vist: *karre* thöd teha, s. o. karedat, jämedat, musta, rasket tööd teha, ja *waino* ajal (§ 54) 'vaenu, s. o. sõja ajal' (vrd. Wied.: vaenu talitaja 'sõjajuht'). — Sõna *Arklüst* (Kes Krono rattist / Proviand-hohnest / Arklüst / ehk Rustwanckrist middakit warrastap ... se peab surrema, § 108) on muidugi rootsi rahvakeelne kuju *arkli* (originaaliks alamsaksa *arkelei*) = *artilleri*.

23. 12. 57.

A. SAARESTE

Un règlement disciplinaire et un formulaire de serment militaire en langue estonienne de l'année 1697.

L'auteur publie deux textes imprimés estoniens parus probablement en 1697, inconnus jusqu'à présent et découverts récemment par le Dr H. Lender dans la Bibliothèque Royale à Stockholm: un règlement disciplinaire et un formulaire de serment

pour les soldats estoniens dans l'armée de Charles XII (21p. en format portatif). Les textes sont rédigés en estonien du Nord mais contiennent plusieurs traits phonétiques et morphologiques de l'estonien du Sud.

A. SAARESTE